

V Congrés d'Arqueologia medieval i moderna a Catalunya

ACTES. VOLUM I

MONOGRÀFIC: LA CIUTAT

Barcelona, 22-25 de maig de 2014

**Ajuntament
de Barcelona**

LES MURALLES BAIXMEDIEVALS DE L'ARBOÇ

Jordi Morera*

INTRODUCCIÓ

Aquest article es deriva de l'actuació arqueològica que es va portar a terme al sector de llevant de l'església de Sant Julià de l'Arboç, entre agost i desembre de 2010, en el marc de les obres de remodelació de la plaça de la Badalota. A partir dels resultats de l'excavació arqueològica i del posterior estudi de paraments elaborat, va ser possible localitzar i documentar un tram de la muralla medieval de l'Arboç, un dels seus portals i també el fossat que el circumval·lava. Aquestes dades, juntament amb un petit tram de muralla que s'havia descobert en el mateix any en un altre sector, van fer possible poder plantejar una hipòtesi sobre la caracterització del sistema defensiu de l'Arboç en l'etapa baixmedieval. L'estudi fou dirigit pel sotassignat i executat per l'empresa Arqueociència SCSL, però val a dir que els treballs van ser la continuïtat de la investigació arqueològica iniciada al solar els mesos precedents per l'arqueòloga Bruna Àlvarez, de l'empresa Arrago SL.

SITUACIÓ

El lloc de la intervenció s'ubica a l'extrem nord-oriental del nucli poblacional, a l'entorn de la plaça de la Badalota. Concretament, la major part de les intervencions s'han fet a les finques que fins fa poc temps havien estat ocupades pel restaurant Don Pelayo i la gelateria Pou de Glaç. Aquesta és una zona molt propera a l'església de Sant Julià, declarada l'any 2007 Bé Cultural d'Interès Nacional. És un temple construït al segle XVII i consta d'una sola de nau de 40 m de llargada per 12 m d'amplada. Sembla que en la construcció incorporà part d'una capella de l'edifici baixmedieval, concretament l'anomenada capella dels Dolors, ubi-

cada a llevant. Les finques esmentades no limiten directament amb l'església i la capella, sinó que ho fan amb unes parcel·les de la seva propietat que també foren objecte d'estudi: el bar del Centre Parroquial, en el moment de la intervenció ja en desús, i l'anomenat pati del centre, una esplanada que havia albergat el cementiri municipal fins al segle XIX i que en l'actualitat enllaça l'edifici del bar amb unes altres dependències que pertanyen a la paròquia.

L'Arboç està situat al bell mig de la regió geogràfica del Penedès, concretament al sector oriental de la comarca del Baix Penedès, a 8 km del Vendrell i a 12 km de Vilafranca. La vila s'assenta sobre un turó de 169 m d'altitud. La situació topogràfica dels solars segons el sistema de coordenades Universa Transversal Mercator (UTM) és: X: 383155m, Y: 4569657, Z: 164 m.s.n.m.

MOTIUS DE LA INTERVENCIÓ I OBJECTIUS

El conjunt d'actuacions arqueològiques a l'entorn de l'església de Sant Julià s'emmarquen en el projecte d'un nou arranjament i una nova adequació de l'espai públic que s'estava dissenyant. Concretament, a la part de llevant de l'església, el consistori municipal tenia previst fer-hi una gran plaça pública que incloïa l'antiga plaça de la Badalota, l'edifici del restaurant Pelayo, la gelateria del Pou de Glaç i l'edifici del carrer Jacint Verdaguer 2-3, tots de titularitat pública. Davant les descobertes que es van fer al solar en una breu intervenció precedent (ÀLVAREZ 2010b) i la possibilitat que hi aparegués el clos murat medieval de la ciutat, o en el seu defecte algun dels elements vinculats (fossat, camins, ponts,...), es va plantejar al consistori la possibilitat de continuar els treballs arqueològics a la zona.

* Arqueòlegs.cat/UAB

ANTECEDENTS

Context històric

L'origen de l'Arboç cal situar-lo en el marc de l'ocupació cristiana de la zona penedesenca, a partir del segle x. La primera notícia documentada de l'Arboç (*Arbucio*) data de l'any 1061, en un document de compravenda.¹ Segons aquest document, l'Arboç formava part del terme de Castellet i sembla desprendre-se'n que per aquelles dates hi havia un *castrum* o castell. Segons alguns autors, ja en aquest moment podia haver-hi una primera església (RESINA 2010). De totes maneres, la documentació d'aquests primers segles medievals (XI-XIII) és força exigua i sense continuïtat, cosa que no permet fer-se una idea clara de la composició i morfologia del primer poblament.

Ja en el segle XII es té constància de l'església de Sant Julià,² la qual per alguns autors corresponia a l'actual capella dels Dolors (CRUANYES 2002). Aquesta església fou ampliada en els segles XIV i XV, i s'hi construïren, suposadament, unes capelles laterals.³

El 1174 el rei Alfons I, juntament amb els municipis de Vilafranca i Avinyonet, li atorgà el títol de vila reial, fet que va comportar que es convertís en una població de gran importància. Posteriorment, Pere I de Catalunya va concedir a la vila el privilegi de celebrar un mercat setmanal (1202-1203). Pocs anys més tard, el 1208, hi ha un segon document. En aquest, per tal d'enfortir i desenvolupar el mercat, el rei obliga els habitants de Vilafranca d'anar al mercat de l'Arboç, els dimarts de cada setmana, sota pena de 10 sous als infractors. A més, en aquest document apareix per primer cop el privilegi de no ésser alienada del patrimoni regi, i estar signat per la persona de Ferrer de Girona, batlle de l'Arboç, que representa la primera menció al càrrec de batlle a la vila (RESINA; BONET 1988). Finalment, l'any 1211 Pere el Catòlic constitueix el lliurament de fira, i l'estableix vuit dies després de Pasqua de Resurrecció. Totes aquestes concessions i privilegis van motivar un gran creixement demogràfic i econòmic.

Tanmateix, el cert és que l'any 1222, en el marc d'una pugna feudal entre Guillem de Montcada i el comte Nunyo Sanç, l'Arboç va ésser saquejada. Hom creu

que és precisament a causa d'aquest incident que el rei Jaume I, l'any 1261, atorgà un privilegi al municipi segons el qual els arbocencs podien ampliar llurs cases i fortificar els carrers.

Aquests són anys de creixement i d'auge de l'Arboç, ja que el 1315 ja es té constància de la presència d'un hospital i hi ha la certesa que dos anys més tard s'hi van instal·lar 10 famílies jueves i van conformar un petit call jueu. L'any 1339 es documenta un petit exèrcit o milícia en el municipi i els anys 1371 i 1387 es té constància de la construcció de trams de muralla, fossat i torres.

És en aquest marc expansiu del municipi, entre els segles XIV i XV, que es va portar a terme l'ampliació de l'església de Sant Julià amb la construcció de dues capelles laterals. La meridional portava al cementiri baixmedieval, ubicat a migjorn del temple.

A partir de mitjan segle XIV, la història de l'Arboç va travessar un període crític. El 1348, amb la pesta negra s'inicia una davallada demogràfica que no s'aturarà fins al 1479. Així, l'any 1359 es produeixen 289 focs al municipi; el 1365, 229, i el 1378 només 137. L'any 1479 tan sols van haver-hi 46 focs. En aquesta dada hi influïren els efectes de la revolta catalana de 1464 i l'incendi de la vila que va tenir lloc el mateix any per part de les tropes de Pere de Portugal.

El segles següents van marcar la recuperació lenta de l'Arboç, fet que propicià la construcció de diferents edificis. L'any 1570 es demanà al bisbe autorització per fer les sagristies. El prelat de Barcelona ho concedí, amb la indicació que es fessin dins el tancat del cementiri. Així, a partir d'aquell any es començà la construcció de l'edifici de l'estudi vell. Això motivà el trasllat del cementiri cap a la part septentrional de la capella dels Dolors (CRUANYES 1985). Aquest trasllat possibilità l'obertura d'un portal de mig punt a la capella septentrional de la capella dels Dolors per donar accés a la nova necròpolis. Del mateix segle XVI són les pintures francogòtiques de l'interior de la capella dels Dolors, a la seva façana de llevant (TEIXELL 2006).

Ja a principis de segle XVII, l'any 1616, es va obrir el portal del carrer Major, a la part septentrional del municipi. També es va construir un nou campanar

1. Cal dir que Viaplana (VIAPLANA 1922) fa remuntar la primera referència de l'Arboç a una cita de l'any 991. Tanmateix, els historiadors més recents no semblen validar aquesta tesi, i consideren que el document no es referiria a l'Arboç (RESINA i BONET 1988).

2. Concretament l'any 1136 s'esmenta l'església de *Sancto Iuliano de Arbutio* (RESINA 2010).

3. Cal remarcar que no hi ha treballs històrics o arqueològics que contrastin aquesta cronologia.

durant els anys 1623-1627,⁴ i l'actual església entre el 1631 i el 1647. El temple, d'estil renaixentista, s'erigí sobre l'antiga església romànica. Consta d'una nau, sis capelles laterals i una coberta de creueria.

Són anys de creixement i d'expansió econòmica, refermada en el fet que a partir de la segona meitat de segle XVII es comencen a fer les primeres cases fora muralles. Abans de la Guerra de Successió, a finals de la dissetena centúria, a l'Arboç hi havia 250 focs, i recuperava la població de mitjan segle XIV. Tanmateix, el conflicte bèl·lic provocà una nova davallada demogràfica, i deixà la població arbocenca a la meitat, de la qual cosa es recuperà ràpidament al llarg de la següent centúria (CRUANYES 2002)

Les muralles i el sistema defensiu

Tot i que és innegable l'existència d'un perímetre emmurallat a l'Arboç, sí que es tenen certs dubtes sobre el nombre de cinturons que existiren, la construcció de cadascun, i la traça que resseguiren. En aquest sentit, la documentació sovint és ambigua o poc clarificadora i, d'altra banda, moltes de les referències no estan encara publicades.⁵

La primera notícia d'una possible fortificació a l'Arboç coincideix amb la primera notícia documental, el 1061, segons es desprèn de la frase *Kastrum de Arbucio*. A partir del document, es podria pensar en l'existència d'un castell, fortalesa o d'una torre que encara existiria l'any 1211 (RESINA 2010).

Per a alguns autors, la presència d'aquesta torre ja serveix per defensar l'existència d'un perímetre emmurallat del municipi, amb els seus portals d'entrada i sortida (RESINA 2010; VIAPLANA 1922). De totes maneres, ara per ara, aquestes no són sinó meres hipòtesis que s'hauran d'anar confirmant amb les properes investigacions.

L'any 1261, el rei Jaume I atorgà un privilegi al municipi segons el qual els arbocencs podien ampliar llurs cases i fortificar els carrers. Segons aquesta documentació, sembla que l'Arboç no tenia cap cinturó defensiu, i que la fortificació de cases vindria a clausurar en certa manera el nucli poblacional.

L'any 1339 es documenta un petit exèrcit o milícia en el municipi i no és fins a l'últim terç de centúria que no es té constància fefaent de la construcció de trams de muralla, fossat i torres. L'any 1371, el rei Pere III autoritzà per deu anys la creació d'un impost extraordinari sobre la venda de vi, de 20 diners per lliura de preu de venda, aplicable a la construcció d'una torre. El rei també amonestava el batlle perquè no obligava els eclesiàstics a treballar a l'obra de les muralles de l'Arboç (VIAPLANA 1922).

L'any 1387, Joan I autoritzà la recaptació durant nou anys d'un impost extraordinari sobre el pa, el vi i el blat, aplicador a la construcció d'una torre. Tres anys més tard, el rei autoritzà que es poguessin tenir lliures les obertures per on s'escolava l'aigua al fossat de la muralla de la vila. I en el mateix document, també es mantien les impositcions extraordinàries sobre el pa, el vi i el blat per dedicar-les a la fortificació i defensa, "*reparacione turrium et vallorum*" (RESINA 2010). Conseqüentment, doncs, a partir de l'últim quart de segle XIV la vila de l'Arboç està emmurallada per un perímetre, amb la presència de torres, i un fossat que el circumvallaria. Aquest cinturó defensiu estaria obert amb cinc portals: el portal de la Torre o de Vilafranca, que menaria a Vilafranca, ubicat al nord; el portal de Castellet o Moscorrobia, que menaria a Castellet; el portal d'en Banyeres, també en direcció a Castellet, ubicat a migjorn; el portal de l'Abeurador o dels Miravalls, vers Vilanova; i finalment el portal del Raval o de Mascarell, el qual conduiria vers Llorenç i Santa Oliva per la part de ponent.

Aquesta estructura defensiva es mantindria més o menys inalterable fins a principis del segle XVII. Tant els portals com el vall es van localitzant en la documentació i tots, a pesar del canvi ocasional del seu nom, són fàcilment atribuïbles a algun dels cinc portals. Tanmateix, en el capbreu de 1537 es parla d'una era amb tres o quatre sitges, que limiten amb la muralla i amb el camí de Vilafranca, a fora el portal de la Creu. Aquest portal no ha estat possible d'ubicar en cap dels estudis elaborats i es desconeix a quin portal de la població feia referència. A més, aquesta denominació tan sols apareixerà en aquesta data, i el 1598, en un document que fa referència al capbreu de 1537.

A principis del segle XVII es documenta per primer cop el portal Nou, el qual s'obrí a finals del carrer Ma-

4. Segons la documentació, s'hauria construït a sobre de l'antic campanar.

5. Bona part de la documentació medieval i moderna de l'Arboç ha estat estudiada per l'historiador local Pedro Simon, el qual féu el buidatge arxivístic. Tanmateix, la publicació d'aquest material encara està en fase d'estudi. Així, algunes de les afirmacions i cites documentals es basen en documents que pertanyen al Sr. Simon.

jor. Així mateix, de mitjan segle XVII és un document en el qual es parla extensament de les muralles de l'Arboç. El 1642, en el marc de la Guerra dels Segadors, es reparen tots els portals, incloses les portes, golfes. També sembla que es van fer obres a les escales del fossat i es van millorar els accessos. En el cas del portal de Moscorrobia, es parla que es féu un nou pany de muralla (VIAPLANA 1922). De totes maneres, el document no parla que es modifiqués el perímetre murat, sinó que tan sols es reparà l'existent i, bàsicament, els elements referents als portals.

La historiografia arbocenca ha fet discórrer la traçada de la muralla i el vall per les finques del carrer Rafael de Casanovas al nord-oest, per l'interior de les finques de la rambla Gener a ponent, les finques del carrer de la Muralla a migjorn i llevant fins a tancar altra vegada per la zona de l'església de Sant Julià. Així, a l'interior d'aquest perímetre restarien els carrers Sant Julià, Major i Jussà en sentit est-oest, i els perpendiculars entre ells (SIMON i RESINA 1985).

Antecedents arqueològics a l'Arboç

Pel que fa als antecedents arqueològics, cal destacar la intervenció que dirigí l'arqueòloga Bruna Álvarez, de l'empresa Arrago SL, que va portar a terme entre abril i juliol de 2010. Consistí en el seguiment arqueològic dels treballs de l'entorn de l'església de Sant Julià afectada per obres de remodelació. Durant aquestes tasques, a la part sud-occidental del temple es va documentar un seguit d'estructures arqueològiques d'època medieval (sitges, murs, camí, etc.) i d'època moderna (clavegueram, cup de vi, restes d'un edifici, etc.). Però per sobre de tot destacava la localització d'una estructura a tocar de la sagristia que s'identificà amb la muralla del municipi. Amb un gruix de 60 cm, era construïda amb un doble full de blocs de pedra retocats per la part externa i lligats amb morter de calç. S'ubicava en un canvi de nivell del subsòl geològic, fet que corroborava que es tractés de la traça de la muralla baixmedieval de l'Arboç. Separat un metre vers la part septentrional, es localitzà l'inici d'un gran retall que si bé no es documentà totalment, es plantejà la possibilitat que es tractés del fossat (ÁLVAREZ 2010a)⁶

I d'altra banda, la mateixa arqueòloga dirigí una petita intervenció arqueològica al restaurant Don Pelayo. L'estudi va concloure que les estructures del restaurant havien estat bastides, unitàriament, en un moment

imprecís a partir de segle XVII, que no tenien cap tipus de relació amb el circuit murat baixmedieval, i no descartava la possibilitat que es vincuessin a unes hipotètiques muralles de la dissetena centúria, diferents de les medievals. A més, un sondeig en el subsòl posà de relleu l'existència d'un gran retall que podia correspondre al fossat medieval (ÁLVAREZ 2010b).

RESUM DELS TREBALLS

Inicialment els treballs arqueològics van consistir a fer un seguit de rases de sondeig al solar del restaurant Pelayo i la gelateria del Pou de Glaç, un cop aquests dos edificis van ser enderrocats. Aquestes actuacions havien de contrastar les dades sobre l'existència d'un fossat medieval, i d'un possible circuit murat en el segle XVII. Primerament, cal dir que no es va identificar cap indici que pogués fer pensar en l'existència d'unes muralles del segle XVII i, per tant, s'hauria de descartar aquesta possibilitat almenys en aquell sector del municipi. La intervenció sí que va permetre localitzar tota una sèrie d'elements al subsòl: fosses i sitges dels segles XVI i XVII i un pou de glaç del segle XVII (estructures a les quals fem referència més detalladament en un altre article). Igualment, la majoria d'estructures també retallaven un gran fossat orientat est-oest, ja intuït en la intervenció precedent, que s'interpretà com el vall baixmedieval del municipi, el qual s'hauria començat a cobrir ja des de principis de segle XV. Presentava una amplada de 5,5 m i una fondària màxima de 2 m, amb un pendent esglaonat a les dues bandes.

Figura 1. Vista del solar on es realitzà la intervenció arqueològica, amb alguns dels elements identificats

6. Actualment, totes aquestes estructures estan novament cobertes, després de l'autorització de la Direcció General de Patrimoni Cultural. Les restes de la muralla han quedat senyalitzades en el nou ferm de la plaça d'Antonio Machado, a ponent de l'església.

Aquesta troballa motivà la recerca de la possible muralla medieval, que indubtablement havia d'existir, i a la qual feia referència la documentació històrica. Per aquest motiu, s'inicià un estudi de paraments de les parets perimetrals del solar. Aquest estudi també va incloure l'actuació puntual a les finques 3 i 5 del carrer Maragall, de titularitat privada, així com també l'estudi de paraments al bar del Centre Parroquial i al pati adjacent, ambdues finques contigües amb el solar de la intervenció, just a llevant de l'anomenada capella dels Claustres.

L'actuació va poder documentar 11,5 metres lineals de la muralla baixmedieval de l'Arboç, de la qual es conservaven quasi 3,5 m d'alçada. Es localitzà just al

Figura 2. Parament on es localitzà el tram de muralla baixmedieval i un portal d'accés

Figura 3. Tram de la muralla localitzat al pati del Centre Parroquial, en la que també s'observa una de les espitlleres associades al portal

darrere d'on se situava el pou de glaç, i separava el solar del centre parroquial. Consistia en un mur amb un doble parament de blocs de pedra de mida petita i mitjana, de forma quadrada o rectangular, col·locats formant filades horitzontals irregulars que variaven entre els 10 i 25 cm. Excepte en algun cas, els blocs no presentaven un retocat extern. El lligam es reduïa a l'existència de fang i terra i no s'observaven falques de pedra petita.

A la part central es localitzà un gran portal format per dos brancals solidaris a la paret. Conformaven una amplada de llum de 2,85m i eren formats per grans blocs de pedra quadrangulars, ben treballats i col·locats verticalment. Es conservaven 2,5m d'alçada dels brancals. Als seus costats es van localitzar tres espitlleres (dues a un costat i una a l'altre). Estaven fetes per quatre grans blocs de pedres, treballades convenientment per formar la forma de l'espitllera. Consistien en unes obertures allargassades, d'uns 65 cm d'alçada, amb una amplada externa que no superava els 10 cm. Si formulem la hipòtesi amb la possibilitat que la construcció tingués un caràcter simètric, d'acord amb el seu emplaçament respecte del portal, es pot creure que originàriament havien existit un mínim de tres espitlleres a banda i banda.

La localització de la muralla baixmedieval i del seu fossat comportà que els treballs arqueològics continuessin a la finca 2-3 de l'avinguda Jacint Verdaguer. Es va fer també l'estudi de paraments i un gran sondeig a l'interior d'uns 10m². Consistia en una finca erigida en els segles XVII o XVIII i el subsòl mostrava l'existència d'un barranc natural amb terres aportades a partir d'aquestes centúries. És probable que el fossat finalitzés en aquest barranc.

CONCLUSIONS

Amb el conjunt d'intervencions arqueològiques a l'entorn llevantí de l'església de Sant Julià, comencem a tenir una primera visió del sistema defensiu de l'Arboç en l'etapa baixmedieval.

Aquestes dades, com dèiem, permeten aproximar-nos a unes primeres conclusions preliminars, a falta de contrastar-les amb noves dades i intervencions al nucli antic de l'Arboç. Aquestes interpretacions que es deriven dels estudis que s'han desenvolupat dibuixen una evolució cronològica que afecta les dimensions microurbàniques de la zona, des d'època baixmedieval fins als nostres dies.

Època baixmedieval. Segle XIV

D'aquest moment seria la muralla i el fossat. La muralla es localitzà en el pany de paret que delimita la façana de l'estudi vell i el pati del centre parroquial. Correspondria al tancament murat baixmedieval de la part nord-oriental de l'Arboç. Amb una amplada de 75-80 cm, es conserva una llargada d'11,5m i una alçada de fins a 3,5 m⁷. Per la part de ponent queda tallada per la capella dels Dolors, mentre que per la zona llevantina resta tallada verticalment en un punt d'inflexió on la paret varia d'orientació, i passa a traçar una línia en sentit NE-SO.

Aquest pany de muralla formava part de l'estructura defensiva del municipi, però no n'era l'únic element. Efectivament, el clos s'ha de relacionar amb el fossat, i ambdós elements, muralla i vall, esdevindrien els elements centrals de l'estructura defensiva arbocenca. L'orientació que marca el fossat permet pensar que probablement la muralla continuava parcialment en sentit NE-SO, per anar girant progressivament en el sentit de les agulles del rellotge. De totes maneres, no es conserva cap rastre d'aquesta continuïtat. Cap dels altres murs identificats correspon a aquest període i, en aquest sentit, la hipòtesi de continuïtat immediata de la traça del clos no deixa de ser una simple conjectura. Pel que fa al costat de ponent, cal pensar que la muralla en aquell punt marcava un punt d'inflexió o una curvatura. O potser millor, s'entregaria a la primitiva església de Sant Julià. Efectivament, la traça de muralla baixmedieval localitzada a la plaça d'Antonio Machado (ÁLVAREZ 2010b) presenta una orientació força divergent. Tan sols l'existència de diferents punts angulars, o d'un traçat força sinuós, permetrien la unió entre els dos trams. Ara bé, la diferent orientació es veuria racionalitzada si els trams de muralla s'entregaven a l'església medieval a banda i banda, formant una vila closa, tal com passa en d'altres municipis com Santes Creus, Puigcerdà (ACHÓN i MIQUEL 2015).

Una altra cosa seria explicar la diferent tipologia constructiva dels dos trams. El pany de muralla localitzat a la plaça d'Antonio Machado tenia només 60 cm d'amplada i presentava un lligam de morter de calç. Pensem que aquesta incoherència es podria resoldre si relacionem aquest tram amb les reformes que es van fer durant la construcció de la nova església de Sant Julià, a la primera meitat de segle XVII. Efectivament, el nou temple seria de dimensions molt superiors a l'anterior, per la qual cosa s'hagué de desmuntar part del circuit murat que s'entregava al recinte. La reparació del tram

desmuntat es féu amb els materials propis de l'època, i esdevingué tipològicament diferent aquell tram a tocar de la nova església.

Pel que fa al fossat, presentava una amplada d'uns 5,5m i una fondària màxima de 2 m. Tanmateix, pel fet que la superfície del solar va estar rebaixada en temps recents, és probable que el vall fos més ample i de més fondària. De la seva estructura en destacava un perfil en "V" amb el fons pla i les parets esglaonades. L'interior estava reblert per diferents nivells d'abocament, la majoria dels quals havien estat tirats des de la part meridional, o sia, des d'intramurs. Aquesta configuració en el rebliment permet pensar que aquest no és ni serà unitari en tota la seva llargada i que, la composició, gruix i, fins i tot, cronologia, variarà al llarg del seu traçat circumval·lant del municipi medieval. En el tram documentat, el rebliment s'inicià ja a la primera meitat de segle XV, i sembla que s'anà produint progressivament en les centúries següents. Finalment, en el segle XVII quedà totalment cobert i tapat.

A banda de la muralla pròpiament dita i del fossat, també corresponia a aquesta fase la localització d'una

Figura 4. Fossat de l'Arboç localitzat en un dels sondejos realitzats durant la intervenció

porta de comunicació i tres espitlleres que la flanquegen (una a un costat, i dues a l'altre). La porta té una amplada a la part externa de 2,85 m i se'n conserven uns 3 m d'alçada. Per la part interna seria una mica més ampla. No sabem com estava rematada, ja que no s'ha conservat el coronament. Del nivell de circulació que s'infereix dels brancals es dedueix que la zona del solar del pou de glaç ha estat rebaixat un mínim de 150 cm. En cas que tota aquesta entrada s'hagués construït simètricament, per la situació de les espitlleres es podria pensar que com a mínim n'existien tres a cada banda de la porta.

Tot i que visualment sembla evident que es tracta d'un portal, no ens atrevim a plantejar-ho en aquests termes pels dubtes històrics que encara es tenen respecte al tema. Així, tots els portals de l'Arboç coneguts des del punt de vista documental estan perfectament ubicats en la traçada urbana, i cap coincideix amb la porta documentada en la intervenció. Tan sols la cita d'un portal de la Creu el 1537, totalment desconegut, en podria fer referència. Però encara que fos així, la documentació històrica tampoc deixa entreveure una correspondència urbana a l'interior. En cas que es

tractés realment d'un portal d'entrada a la ciutat, per la part posterior s'hauria de documentar un vial principal que penetrés radialment vers el centre del municipi, com sí que passa amb els altres suposats portals. Contràriament, aquest suposat vial no ha existit mai en la trama urbana.

La documentació històrica tan sols parla de l'existència de l'església de Sant Julià en aquella zona, envoltada del cementiri i del que s'anomenen els horts de l'església.

A tall d'hipòtesi pensem que podria tractar-se d'un portal secundari d'accés als espais eclesiàstics i no d'un portal estrictament d'entrada a la ciutat. Així, el portal menaria a tot un sector de propietat eclesiàstica d'on presumiblement destacaria la presència del cementiri. Si seguim aquesta tesi, un cop ultrapassats aquests espais eclesiàstics, no hi hauria d'haver necessàriament una correspondència urbana a l'interior, ni cap vial principal que enllacés amb la resta de trama urbana, ja que no hi hauria una relació física directa entre el portal i la xarxa urbana. Així, una configuració com es dibuixa en aquesta hipòtesi també explica-

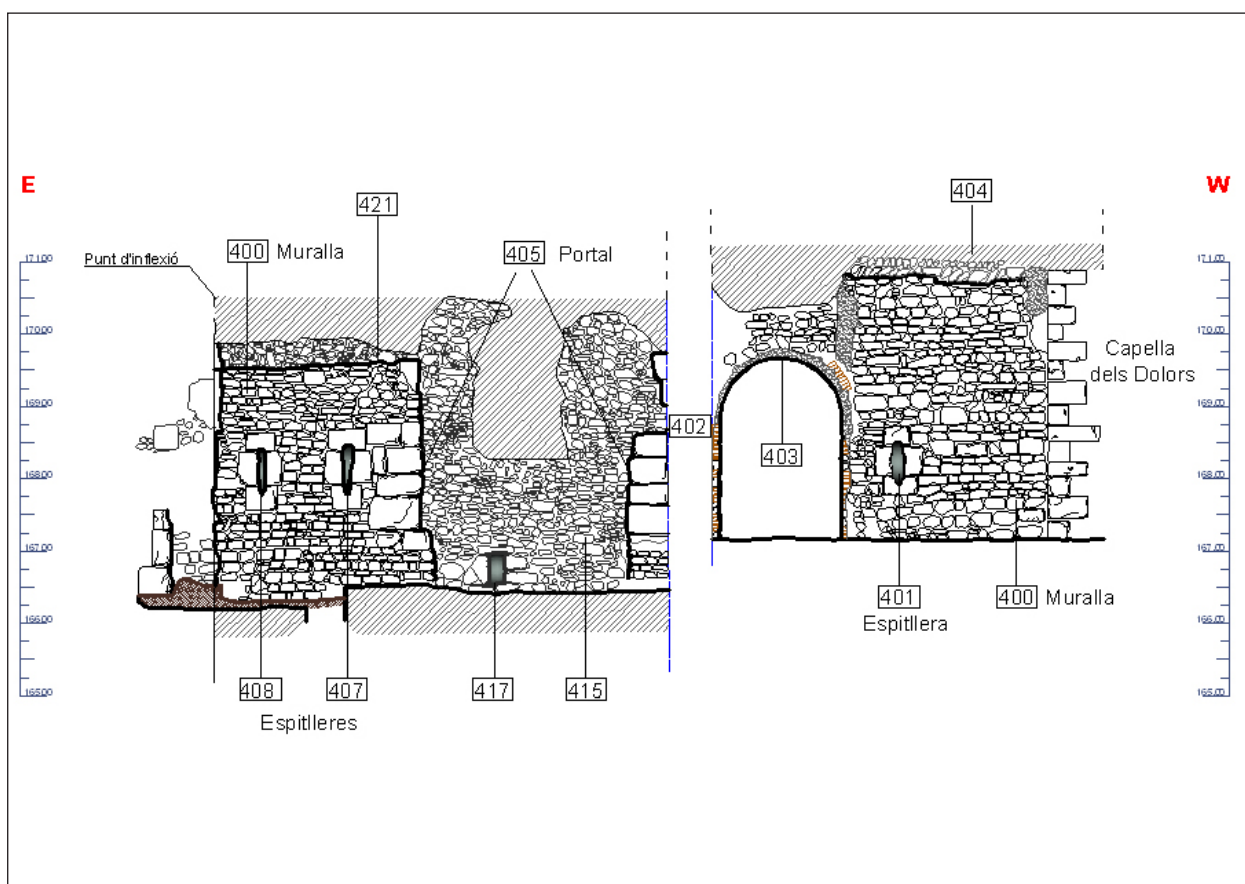

Figura 5. Alçat del tram de muralla identificat

ria l'absència de documentació tant del portal com de l'espai urbà al voltant de l'església de Sant Julià.

El que sí sabem segur és que aquestes condicions que plantejem són les existents a la segona meitat del segle XVI. A partir de la documentació, sabem que l'actual edifici de l'estudi vell, construït el 1570, es va fer a l'interior del cementiri antic. La ubicació d'aquest edifici al bell mig del portal mostra que anteriorment a aquelles dates havia existit una necròpolis a la part interna del portal. Aquest aspecte també ha estat confirmat en un recent seguiment arqueològic que s'ha fet al carrer Joan Maragall (HARZBECHER i MORERA 2015), durant el qual es va localitzar un enterrament que corresponia a aquesta necròpolis. Amb les dades que tenim, pensem que aquesta configuració urbana fou l'existent ja des d'època baixmedieval, i sobretot a partir de la creació del cinturó defensiu. Per tant, el portal donaria accés a uns espais eclesiàstics al marge de la retícula urbana.

De totes maneres, és un aspecte no resolt i que encara s'haurà de seguir treballant i investigant, contrastant aquestes hipòtesis amb les dades que ofereixin les noves intervencions.

Pel que fa a la cronologia, creiem que tot el conjunt corresponia a la segona meitat de segle XIV, tot i que no disposem de dades suficients per precisar-la correctament. La documentació històrica parla de la construcció de les muralles, torres i fossats entre 1371 i 1387. I tot i que el 1261 hi ha la notícia de la fortificació dels carrers de la vila, pensem que les estructures localitzades pertanyen a l'emmurallament del recinte que es produeix a l'últim terç del segle XIV. En aquest sentit, la datació dels primers nivells del fossat dins la primera meitat de segle XV són un primer argument que apunta cap a aquesta direcció. Allà on s'han pogut documentar arqueològicament els fossats medievals de les ciutats, s'ha observat que els primers pòsits del fons ja s'originen en els primers anys d'ús del vall. Seria el cas de Granollers (OLIVÉ/PiÑEIRO, 2007), Terrassa (GARCIA ; IZQUIERDO ; MORO 2003) o Manresa (MORERA; PIERA; ACHÓN; TRULLÀS 2011). Als tres municipis s'han constatat materials de finals de segle XIV o principis de segle XV en uns fossats

construïts a la segona meitat de segle XIV. El fossat de l'Arboç confirmaria aquesta tendència.

D'altra banda, cal observar el context històric del moment i de l'Arboç en particular. La fortificació del municipi s'ha d'emmarcar en un moment en què s'ha produït un fort creixement demogràfic (sobretot en el segle XIII i primera meitat de segle XIV) i d'una important conflictivitat social i política, tant a l'àmbit local com a tot el territori. D'aquesta manera, a la segona meitat del segle XIV es produeix un procés de fortificació de molts nuclis que formaven part del comtat de Barcelona. Municipis com Vilafranca,⁸ Montblanc, Granollers,⁹ Igualada¹⁰ o Manresa¹¹ inicien la construcció d'un nou circuit emmurallat dins l'últim terç de segle XIV.

Com dèiem, els motius de les fortificacions van ser diversos. D'una banda, la conflictivitat social entre el rei i els senyors feudals. També hi va intervenir la por generada pel pas de mercenaris pel territori, les anomenades Companyies Blanques, que anaven lluitar a Castella (MORERA *et alii* 2007). Ara bé, no hem d'oblidar que una vila closa també delimitava més clarament el municipi, creava un sentiment col·lectiu de pertinença i permetia un major control del comerç. Tot això en un moment en què la demografia havia desbordat els antics límits de les poblacions.

Segona meitat de segle XVI

D'aquesta fase correspon el tapiat del portal i la seva definitiva amortització. Segons la documentació històrica, i d'acord amb la data que es pot observar en un dels finestrals de l'estudi vell, aquell edifici es construí a partir de 1570. És evident que amb aquesta construcció¹² es va tapiar definitivament el portal, malgrat que una de les arestes descansa al bell mig de l'obertura.

En aquest sentit, i enllaçant amb una de les tesis que plantejàvem com a interpretatives, com que era un portal de caire menor, es podia anul·lar totalment, tan sols per la construcció d'un edifici. Tanmateix, el que sí que es va mantenir va ser algun tipus d'espai

8. La construcció de les muralles es produí a la segona meitat de segle XIV (ÁLVAREZ *et alii* 2003)

9. A Montblanc (ADSERIAS; MENCHÓN; MESTRES 2007) i Granollers (MERCADO; GONZÁLEZ; SALVADÓ; MORENO 2007), la construcció s'inicià el mateix any, el 1366.

10. A partir de 1367 s'inicia l'ampliació d'un primer recinte fortificat, del segle XII (SALES 2003)

11. A Manresa van existir tres circuits emmurallats. Un del segle X ampliat al segle XII, i un darrer que es construí entre 1360 i 1385 (MORERA *et alii* 2011)

12. Aquest seria el moment més tardà en el qual es va poder tapiar. Tanmateix, és probable que ja ho estigués d'antuvi.

Figura 6. Detall de dues de les espitlleres associades al portal

públic just a davant de l'estudi vell, tal com s'observa actualment, ja que la documentació d'un desguàs al bell mig del tapiat testimonia l'intent d'evacuació de les aigües pluvials de l'interior.

Primera meitat de segle XVII

D'aquest moment és la construcció de la nova església de Sant Julià. Indubtablement, l'obra en qüestió afectà els trams més propers de muralla, ja que es van haver de tallar per encabir-hi el nou recinte. Aquesta actuació només afectà la part ponentina, ja que per l'altra banda es va decidir mantenir i incorporar a la nova església l'antiga capella del Claustre, a partir de la qual començava el tram de muralla septentrional. Potser per aquest motiu, les característiques tipològiques del tram de muralla documentat a ponent de l'Església són significativament diferents, amb una amplada de només 60 cm i amb un lligam de morter de calç. La refeta a què es va sotmetre el tram a tocar del nou temple es veu reflectit en aquest sentit.

A mitjan centúria, en el marc de la Guerra dels Segadors, sembla que hi ha una remodelació del perímetre murat del municipi que es concretava en la reparació dels antics portals, incloses les portes i golfes, i actuacions a les escales del fossat i als accessos als portals. Tot i que en el cas del portal de Moscorrobia es parla que es féu un nou pany de muralla, no sembla que es modifiqués el perímetre murat. De fet, això és el que s'ha documentat en l'actuació que es va fer a la plaça de la Badalota, una total absència de nous circuits de muralla diferents al baixmedieval.

BIBLIOGRAFIA

ADSERIAS, M; MENCHÓN, J; Mestres, D. (2007). "La vila de Montblanc. Aproximació a la seva evolució urbana (segles XII-XV)" A: *Actes del III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna*, celebrat a Sabadell del 18 al 21 de maig de 2006. Sabadell, p. 337-343

ÁLVAREZ, B. ; ESTEVE, X. ; SENOBRE, M. R. ; SOLER, M. (2003). "Traçat i morfologia de la muralla medieval de Vilafranca del Penedès" A: *Actes del II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna*, celebrat a Sant Cugat del Vallès del 18 al 21 d'abril de 2002. Sant Cugat del Vallès, p. 308-317

ÁLVAREZ, B. (2010a). *Informe tècnic d'un sector amb estructures de la intervenció arqueològica a l'entorn de l'església de Sant Julià (L'Arboç, Baix Penedès)*. ARRAGO S. L. Lliurat a l'ajuntament de l'Arboç el juny de 2010. Inèdit

ÁLVAREZ, B. (2010b). *Informe tècnic de la intervenció arqueològica al sector del Restaurant Pelayo i la Gelateria Pou del Glaç dins del projecte d'urbanització de l'entorn de l'església de Sant Julià (L'Arboç, Baix Penedès)*. ARRAGO S. L. Lliurat a l'ajuntament de l'Arboç el juliol de 2010. Inèdit

ÁLVAREZ, B. (2010c). *Informe tècnic final de la intervenció arqueològica a l'entorn de l'església de Sant Julià (L'Arboç, Baix Penedès)*. ARRAGO S. L. Lliurat a l'ajuntament de l'Arboç el novembre de 2010. Treball inèdit

CRUANYES, Esteve (1985). *El llibre de l'Arboç*. Institut d'Estudis de Tarraconensis Ramon Berenguer IV. Diputació de Tarragona

CRUANYES, E. (2002). *100 fites històriques de la vila de l'Arboç*. Ajuntament de l'Arboç.

GARCIA, M. G. ; IZQUIERDO, F. ; MORO, A. (2003). "El recinte emmurallat de la vila de Terrassa. Noves descobertes al carrer de Gavatzons, número 5" A: *Actes del II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna*, celebrat a Sant Cugat del Vallès del 18 al 21 d'abril de 2002. Sant Cugat del Vallès, p. 407-411

HARZBECHER, K. (2010). *Informe preliminar de la intervenció arqueològica a l'entorn de la Plaça de la Badalota (L'Arboç, Baix Penedès)*. ARQUEOCIÈNCIA SCSL. Lliurat al Servei d'Arqueologia de la generalitat de Catalunya l'agost de 2010. Inèdit.

HARZBECHER, K. (2011). *Memòria del seguiment i control arqueològic de la realització d'una rasa de gas al carrer Joan Maragall (L'Arboç, Baix Penedès)*. ARQUEOCIÈNCIA SCSL. Lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya el febrer de 2011. Inèdit.

HARZBECHER, K. ; MORERA, J. ; GUÀRDIA, J. (2011). *Memòria de les intervencions arqueològiques a l'entorn est de l'església de Sant Julià de l'Arboç*. ARQUEOCIÈNCIA SCSL. Lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya l'abril de 2011. Inèdit.

MERCADO, M. ; GONZÁLEZ, R. ; SALVADÓ, I. ; MORENO, I. (2007). "El recinte defensiu de Granollers" A: *Actes del III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna*, celebrat a Sabadell del 18 al 21 de maig de 2006. Sabadell, p. 370-380

MOLINA, D. ; ROIG, J. (2007). "Un conjunt ceràmic del segle XIV a la vila de Sabadell: la intervenció arqueològica al carrer de Sant Joan, 26 – carrer de la Borriana, 19" A: *Actes del III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna*, celebrat a Sabadell del 18 al 21 de maig de 2006. Sabadell, p. 316-331

MORERA, J. (2010a). *Informe pel cobriment de les restes arqueològiques documentades a les finques del Restaurant Pelayo i la Geladeria del Pou de Glaç de l'Arboç (L'Arboç, Baix Penedès)*. Lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya el desembre de 2010. Inèdit.

MORERA, J. (2010b). *Informe de l'estudi de paraments al solar de les finques del Restaurant Don Pelayo i la Gelateria Pou de Glaç de l'Arboç* Lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya el novembre de 2010. Inèdit.

MORERA, J. (2011). "Les darreres intervencions arqueològiques a l'Arboç en el marc de les obres de la nova plaça de la Badalota" A: *Trena i Peu*. Any VIII. Gener-Febrer de 2011. Núm. 49.

MORERA, J. ; PIERA, M. ; ACHÓN, O. ; TRULLÀS, Ò. (2011). "La muralla medieval de Manresa. Darreres intervencions arqueològiques" A: *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna*, celebrat a Tarragona el juny de 2010. Tarragona, p. 481-490

OLIVÉ, M; PIÑEIRO, M. (2007). "El fossat de Granollers: primeres interpretacions a partir del registre material" A: *Actes del III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna*, celebrat a Sabadell del 18 al 21 de maig de 2006. Sabadell, p. 381-392

Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de l'Arboç. Annex I. Fitxes de Patrimoni Arquitectònic, Arqueològic i Jaciments. Realitzat el maig de 2009

RESINA, J. A. (2010). "A la recerca de la muralla perduda de l'Arboç" A: *Trena i Peu*. Any VIII. Juliol-agost de 2010. Núm. 46, p. 34-36.

RESINA, J. A. ; BONET, M. (1988). "L'Arboç, a través dels seus documents (segles XI-XIII)" A: *Miscel·lània Penedesenca*, p. 116-132.

SALES, J. (2003). "El camí de ronda baixmedieval de la muralla d'Igualada i unes estructures modernes (segles XV-primera meitat del XIX)" A: *Actes del II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna*, celebrat a Sant Cugat del Vallès del 18 al 21 d'abril de 2002. Sant Cugat del Vallès, p. 304-308

SIMON, P. ; RESINA, J. A. (1985). "Apunts sobre l'Arboç en la baixa Edat Mitjana" A: *Miscel·lània Penedesenca*, p. 259-278.

TEIXELL, I. (2006). *Estudi-Informe històric arquitectònic, arqueològic i artístic de l'església de Sant Julià (L'Arboç, Baix Penedès)*. CODEX – ARQUEOLOGIA I PATRIMONI. Treball inèdit.

VIAPLANA, G. (1922). *Notes històriques de la Parròquia i vila d'Arboç*.